

УДК 329.7(=161.2):[316.75:06.54]“1946/1954”

Анатолій РУСНАЧЕНКО

ІДЕОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ В КІНЦІ 1940-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ У СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ТА ЇХНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Проаналізовано ідеологічні дискусії в середовищі керівництва українського визвольного руху кінця 1940-х – початку 1950-х років в Україні та на еміграції щодо: перспектив світового порядку, суспільного устрою незалежної України, опонування імперським парадигмам, які накидалися українській культурі, місця і ролі ОУН у цих процесах. Показано, що дискусія виявила сповідування рухом принципів демократії.

Ключові слова: ідеологія ОУН, дискусія, ЗЧ ОУН, “демократична опозиція”, розкол, Україна, еміграція.

Український визвольний рух середини ХХ ст., як і інші того часу, був ідеологічним. Подібні національні рухи, щоб мобілізувати маси, висувають, зазвичай, не тільки першу і найнеобхіднішу мету – здобуття самостійності країни, а й через обставини змушені пропонувати альтернативу наявному порядку речей. В українському варіанті йшлося про утвердження у вільній Україні нового соціально-економічного ладу. Проте в кінці 1940-х років розпад СРСР внаслідок війни чи революції не передбачався, а отже, ці питання, незважаючи на їхню актуальність, могли розглядати лише теоретично. Посилення ідеологічної складової боротьби в цей період обумовлювала потреба реагувати на ідейні виклики імперії, зокрема під час виборчих кампаній до Верховної Ради УРСР, у зв'язку з голодом 1946–1947 рр., призначенням секретарем Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У) сталінського посланця Лазаря Кагановича, нав'язуванням імперського канону українській культурі тощо. Зрештою, зі створенням Північноатлантичного альянсу (НАТО) світ вступив у період “холодної війни”, в якій ідеологічні питання набувають особливої гостроти, як і ведена обома її сторонами пропагандистська робота. Зазначені проблеми так чи так стосувалися лідерства в середовищі руху та його організаційних трансформацій.

Я вже почасті писав про це і у книзі “Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х рр.” (К., 1999) і в монографії “Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії” (К., 2002), а також у кількох статтях. На сьогодні вже маємо збірку творів Петра Полтави (упорядник Михайло Романюк), певні елементи цього питання висвітлені у книзі Олександри Стасюк, дисертації Володимира В'ятровича,

роботах Володимира Панченка, розділі загальної монографії Георгія Касьянова, так чи так заторкують їх і деякі інші автори¹.

У 1946 і 1947 р. підпілля понесло чималі втрати у зв'язку з великою блокадою в час підготовки і проведення виборів до Верховної Ради ССРСР і Верховної Ради УРСР відповідно. Але виборча кампанія загострила питання агітації і відповідної пропаганди серед населення. З кінця ж 1946 р. відбувається переведення УПА від військових дій до дій в умовах збройного підпілля. Це була ще одна підстава для звернення до ідеологічних питань через агітацію і пропаганду. Зрештою, світ вступив у період “холодної війни”, в якій ідеологічні питання набули особливої гостроти, як і ведена обома її сторонами пропагандистська робота.

Прикметнішою стороною посилення ролі й значення ідеологічних питань стає реакція в самій Україні у зв'язку з голодом 1946–1947 рр., приїздом сюди сталінського посланця Лазаря Кагановича на секретарство у ЦК КП(б)У і подальшому накиданні імперського канону українській культурі в ті й наступні роки. На останньому варто зупинитися докладніше.

Вже від середини 1940-х йде масована атака на істориків, особливо зі школи М. Грушевського у Львові, та й загалом – боротьба з впливами цього вченого в науці. Суть цих намірів колоніальної адміністрації оприлюднив Дмитро Мануїльський на нараді з питань пропаганди в ЦК КП(б)У 24 червня 1946 р. у Києві: “...мы не можем представить Украину без советской власти, а достигший нашей культуры без Ленина и Сталина. Вот почему всякие разговоры об Украине, не имеющие ввиду Советской Украины с её ленинско-сталинской национальной культурой, являются реакционной болтовней и выражением вредной нам идеологии, которой мы обязаны объявить жесточайшую борьбу”².

Д. Мануїльський помітив і вважав це не випадковим, що “частина наших письменників «не виявились в передових рядах по викриттю ідеології українсько-німецьких націоналістів»”. Після тої наради розглядали справи академічних інститутів на предмет виявів у них цієї “націоналістичної ідеології”, проводили пленуми творчих спілок із цього приводу. Чого вартий тільки виступ Лазаря Кагановича на зустрічі з письменниками і поетами в 1947 р. із різкими нападами на Максима Рильського, Юрія Яновського та ін.

Програмові документи визвольного руху послідовно пов'язували питання боротьби за Українську самостійну соборну державу (УССД) зі світовими проблемами, розглядаючи їх у глобальному українському вимірі. Організація українських націоналістів (ОУН) вважала, що новий світопорядок має ґрунтуватися тільки на

¹ Див.: Федун Петро – “Полтава”. Концепція Самостійної України / [упоряд. і відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2008. – Т. 1: Твори. – 720 с.; *Панченко О.* Українська Головна Визвольна Рада – Закордонне Представництво УГВР – Генеральний секретаріат Закордонних Справ УГВР – Середовище УГВР (правно-політичний аспект) / О. Панченко. – Гадяч, 2004; *Касьянов Г.* Ідеологія організації українських націоналістів / Г. Касьянов // Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 8; *В'ятрович В.* Закордонні рейди УПА в контексті реалізації анти тоталітарної національно-демократичної революції народів Центральної і Східної Європи: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В'ятрович. – Львів, 2003. – С. 2; *Стасюк О.* Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) / О. Стасюк. – Львів, 2006. – 384 с.

² Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 436. – Арк. 429.

“системі вільних народів і самостійних держав”. Протягом війни у програмових документах ООН все виразніше звучало питання альтернативи наявним тоталітарним і капіталістичним режимам, що відобразилося в постановках III Надзвичайного Збору ООН у серпні 1943 р.: “Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для побудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації кляси клясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад.

Тільки при такому суспільному ладі буде запорука, що державна влада не стане на службі одній клясі, буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу”³.

Не далеко відійшла від таких тверджень і ООН(м), а платформа Української Головної Визвольної Ради (УГВР) (липень 1944 р.) практично повторила ці основні положення III Надзвичайного збору. Виходячи з цих засад, ООН ставила перед собою завдання не лише поширювати ці програмові принципи, а й активно протидіяти колонізаційній політиці радянської влади. Діячі української революції, публіцисти в підпіллі, жорстко критикували імперські теорії української історії і культури в низці публіцистичних видань. Осип Дяків (“Горновий”) писав: “Ми – українці, не можемо погодитися на ці «теорії» ще й тому, що вони створюються часто за рахунок присвоєння найсвітліших сторінок нашої історії (цілий період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства) і культури... шляхом свідомого применшення наших власних здобутків (все, що ми маємо, досягнуто, за “допомогою” російського народу), як теж і жакливої фальсифікації історичної правди... Бо це має на меті прищепити українському народові почуття неповноцінності та російщення його”⁴.

Найбільший вклад в альтернативний, проукраїнський, погляд на українську історію належить у той час “Петру Полтаві” (Петрові Федуну). Він обґрунтовував відмінну від марксизму тезу про походження нації. Якщо марксистки стверджували, що нація виникла і сформувалася тільки в епоху капіталізму, то П. Полтава виступає примордіалістом: “Нації існували і при рабовласницькому і при феодальному суспільно-економічному ладі. *В період капіталізму вони лише надзвичайно зміцнилися*, і стали в цей час більше, як в яку-небудь іншу історичну епоху, основною рушійною силою історії”⁵.

Інший автор з підпілля Катерина Зарицька (“У. Кужіль”) у статті “Шляхи російського імперіалізму” заперечила основний постулат більшовицької історіографії про те, що в основі причин творення російської імперії лежать добровільність і свідоме тяжіння прилучуваних країн до центру, до Московії. Першим результатом Переяславської угоди стає заявка Московщини на вирішення східного питання⁶. Ліквідація Гетьманщини, зруйнування Запорізької Січі – це для України відхід від

³ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: В-во Літопис УПА, 1995. – Т. 24: Ідея і Чин. Орган Проводу ООН, 1942–1946; [ред.: Ю. Маївський, Є. Штендера]. – С. 227.

⁴ Дяків-Горновий О. Наше становище до російського народу / О. Дяків-Горновий // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1982. – Т. 9: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали; [відп. ред. Є. Штендера]. – Книга друга: 1946–1948. – С. 86.

⁵ Полтава П. Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу / П. Полтава // Там само. – С. 58–59.

⁶ Кужель У. Шляхи російського імперіалізму / У. Кужель // Там само. – С. 100.

власного державного життя в російську неволю. Далі, в результаті поділів Польщі, до Росії відходять й інші українські землі (за винятком Галичини), як пише той же автор. А уряд радянської Росії був ще більш централістичний, ніж попередні. “Його боротьба проти самостійної України тривала довгі роки”. Хоч цей уряд у Москві був революційним, “однак дивним чином він уважав всі землі царської Росії за свою спадщину, «отчину», і як перший обов’язок ставив перешкоди відірванню України, Кубані, Грузії, Вірменії, Казахстану і т. д. від РРСФР”⁷. Водночас, переслідуючи власні інтереси, більшовики виступили опікунами напівколоніальних народів Азії. У. Кужель писала: “З вибухом Другої світової війни появляється радянська Росія як чистокровна імперіалістична держава, що продовжує цілі зовнішньої політики царату. Гітлер заплатив ССРСР українськими і білоруськими землями за нейтралітет у війні Німеччини з західними державами, а згодом, за поміч у розгромі Німеччини, Росія ці землі таки закріпила за собою”⁸.

Не відповідають істині й твердження про допомогу російського народу українському. У період царської Росії російські народні маси, зауважує О. Дяків (“Горновий”), не мали вирішального впливу на зовнішню і внутрішню політику царського уряду. Тому й політика цієї Росії аж ніяк не може вважатися політикою *російського народу*. Політика російського царизму, як і політика московсько-більшовицьких імперіалістів щодо України, ніколи не була допомогою Україні, “але політикою національного гніту та експлуатації України, політикою винищення українського народу, жорстокої розправи з його визвольними змаганнями”⁹. А російський народ давав і дає з себе зробити знаряддя цих імперіалістичних устремлень. “Прихильного ставлення до українського народу від передових людей російського народу не можна узагальнювати як допомогу російському народові українському”. Якнайрішучіше українська публіцистика в підпіллі виступала проти приписування російському народові “керівної ролі”, обов’язків “старшого брата”. Бо така пропаганда, продовжував О. Дяків (“Горновий”), “веде до розпалювання російського шовінізму в масах і тим самим створює труднощі для справжньої співпраці між українським і російським народами”¹⁰. Адже вона полегшує використання режимом та імперією російських робітників, всіх працівників у своїх інтересах.

Носій російського імперіалізму сьогодні – всесоюзна комуністична партія більшовиків, яка оформилася в експлуататорський клас. А та обставина, що в ній є і представники інших національностей, справи не змінює. Одна частина цих “іногородців” – коротченки, ворошилови – цілковито зденаціоналізована і належить до цього класу як колись входила до російського дворянства більшість старшини Гетьманщини чи Вишнівецькі – до польського магнатства. Друга частина, хоч і не засимілювалася, – гречухи, тичини, – на основі вилучення входить до більшовицького класу як входили до чужих націй кисилі та барабаші¹¹. Тобто О. Дяків представляє нам саме таку роль представників українців в адміністрації й культурі підрадянської України, проводячи широкі історичні паралелі з проблемою

⁷ Кужель У. Шляхи російського імперіалізму... – С. 116.

⁸ Там само. – С. 119.

⁹ Дяків-Горновий О. Наше ставлення до російського народу... – С. 84.

¹⁰ Там само. – С. 86.

¹¹ Там само. – С. 87.

української еліти в минулому і сучасності. Публіцисти визвольного руху були оптимістами історичного майбуття.

Перспективи України очевидні, вважав П. Полтава. У XIX ст. українська проблема була тільки культурною: мови, літератури, етнографії, історії. До 1918 р. політичні прагнення більшості українців не сягали далі автономії. Зі створенням у 1918 р. національної самостійної держави ідея незалежності не сходить із порядку денного¹². Ці ідеї треба було доносити народу. Бо, як зауважувалося в “Коротких вказівках щодо пропагандивної роботи на найближчий час” (квітень, 1947), “треба пам’ятати, що ОУН є сьогодні єдиним чинником, який може впливати (і фактично впливає) на національне виховання мас... Сьогодні ми мусимо дбати про національне виховання українських мас у найширшому значенні цих слів”¹³.

По-іншому розуміли питання ідеології і практики боротьби на рідних землях члени ОУН, які опинились поза межами України. Їхнім провідником став Степан Бандера. Закордонні частини ОУН (ЗЧ ОУН) у вересні 1947 р. у резолюції заявили, що і надалі залишатимуться вірними Постановам III Великого Збору. Основою всіх інтерпретацій тих постанов для них залишається краєві матеріали¹⁴. Та ж конференція визнала за УГВР роль найвищого державного політичного органу України, її представника. Однак еміграція ніколи так і не створила сприятливих обставин для політичної діяльності. З цього приводу “командир рейдувочої частини УПА на чужині” Петро Миколенко (“Байда”) писав Романові Шухевичу в 1947 р.: “Українські політичні партії мають виконувати обов’язок перед воюючим краєм, багато зуживають сил на взаємне поборювання. В багатьох випадках, а між деякими партіями і щоденно стало поборювати політичного противника як національного ворога... ОУН(р) і ОУН – мельниківці, які себе взаємно впродовж цілої еміграції поборюють. Українська політична еміграція терпить розбиття політичних сил ще крім так великого здеференційовання ідеологічних і політичних поглядів”¹⁵.

Тож із часом у середині ЗЧ стали помітними дві течії. Менша частина представляла, переважно, осіб, що протягом війни перебували в Україні і брали активну участь у визвольному русі. Вони тримали сторону Закордонного представництва УГВР (ЗП УГВР): Микола Лебедь, Дарія Ребет, Мирослав Прокоп та ін. Більша – силою обставин була з початком війни, а то й раніше, відірвана від України. Останні гуртувалися навколо С. Бандери. С. Бандера і його оточення сприймали рішення III Збору і Конференції ОУН 1946 р. тільки тактичними кроками організації в роки війни і вважали за потрібне повернутися швидше до рішень II Краківського Збору. Вони не пережили тої еволюції в поглядах, якої зазнала ОУН в Україні.

II Конференція ЗЧ ОУН у серпні 1948 р. знову ствердила зверхність рішень ОУН над рішеннями ЗЧ¹⁶. Але були зроблені організаційні висновки для незгідних:

¹² Полтава П. Концепція самостійної України ... – С. 75.

¹³ Рукописний відділ наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові. Авторіві була надана копія документа. – С. 2.

¹⁴ Резолюції першої конференції Закордонних Частин ОУН, що відбулась у вересні 1947 р. // ОУН в світлі постанов Великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби. 1929–1955. – Б. м., 1955. – С. 156.

¹⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 66. – Арк. 225.

¹⁶ ОУН в світлі постанов Великих зборів ... – С. 231.

Бандера розпорядився повідомити про виключення їх з ОУН вже осінню того ж року. Такими виявилися: М. Лебедь, о. І. Гриньох, М. Прокіп, Д. Ребет, В. Охримович, згодом – Ю. Лопатинський, В. Стахів, Л. Ребет І. Бутковський, З. Марцюк та ін. У повідомленні про виключення цих осіб Провід ЗЧ ОУН стверджував, що він не визнає ні ЗП, ні УГВР і не буде їх підтримувати¹⁷.

Втім, доцільніше було би представити погляди сторін за наявними в моєму розпорядженні джерелами.

У листі І. Бутковського, підполковника УПА посланого за кордон в 1944 р., мовиться про стан в і навколо ЗЧ ОУН, ЗП УГВР. На його думку, колишні в'язні німецьких концтаборів не прийняли краєвих процесів і не були готовими “зректися фюрерського принципу у внутрішній побудові та монопартійного підходу до життя”. Він вважав, що до цих процесів прикладала й ворожа агентура¹⁸. Гірше – такі настрої частини організації підтверджують фальшивки, розповсюджені тут, що боротьба на рідних землях – це авантюра групи тоталітаристів і німецьких недобитків, що не має нічого спільного з народом. У цій ситуації важко переконувати, що УПА – це збройна сила народу, а не партійна боївка, а УГВР – це керівний понадпартійний чинник визвольної боротьби, а не прикриття для проведення партійної боротьби. Відповідно, не завжди відбувається і передрук видань, що надходять з України. А передруковані ЗП УГВР матеріали сильно розкритикував Д. Донцов як неокомунізм, більшовизм, москвофільство. Тому чимало членів від них відхрещується. І. Бутковський вказує, що напруження між двома частинами ЗЧ ОУН почали виявлятися з часу, коли з Краю у грудні 1946 р. прийшло повідомлення про вибір [це слово тут доречно – *А. Р.*] членами Бюро Проводу ОУН С. Бандери і Я. Стецька.

Василь Охримович подав останні події дещо по-іншому: в листопаді 1946 р. на Захід прибула зв'язкова Романа Шухевича Ірина Савицька, яка принесла три варіанти на членів Бюро Проводу, схвалених в Україні, у двох із них було прізвище Бандери. Останній, нікого не повідомивши, зібрав вузьку нараду членів Проводу ЗЧ ОУН, на якій його вибрали головою Бюро Проводу ОУН, а Шухевича і Стецька – членами цього Бюро.¹⁹ Треба зазначити, що мені невідомо, чи Край схвалив такий вибір, але пропозиції про додаткових членів Бюро Проводу, вислані з Краю, могли бути нічим іншим, як пропозиціями, бо до Бюро міг обирати тільки Збір ОУН. Так само Р. Шухевич залишався юридично (та й фактично) аж до смерті головою Проводу всієї ОУН, бо на цю посаду його обрав III Надзвичайний Збір ОУН, і нового голову чи усунути, чи обрати згідно зі статутом ОУН теж міг тільки Збір. Можливість кооптації двох членів Бюро була цілком прийнятна, зважаючи на умови в Україні, але правову сторону справи теж не можна було обійти, особливо щодо осіб уже обраних III Надзвичайним Збором Збором.

Після обрання Бандери і Стецька, продовжував І. Бутковський (“Гуцул”), робилися спроби підпорядкувати всю діяльність ЗП УГВР, й тих частин УПА, які прийшли на Захід. Але вояцтво УПА не дає себе втягнути в партійну роботу. Командир Петро Миколенко (“Байда”) заявляє про зверхність ЗП УГВР над вояцтвом.

¹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 445. – Т. 2. – Арк. 367.

¹⁸ Там само. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 132.

¹⁹ Там само. – Ф. 5. – Спр. 445. – Т. 2. – Арк. 30–31.

Виникають організаційні перетурбації, ріст членства відбувається кількісно, а не якісно. І. Бутковський оцінює ті події дуже різко: “ЗЧ ОУН – це тоталітарна партія яка пробує присвоювати собі право на монополію репрезентувати визвольну боротьбу та капіталізувати її, не визнаючи і відкидаючи її ідейно-політичний зміст”²⁰. І. Бутковський закидав ЗЧ ОУН, що вони в 1948 р. увійшли до Української Національної Ради разом з іншими політичними партіями, але УНР не визнає боротьби в Україні як рух організованого і централізованого під одним політичним керівництвом. В її документах є згадка про УПА, але про визнання УГВР з її боку не може бути й мови. Тільки ліва частина УНДП (Української народно-демократичної партії), яка стоїть на позиціях близьких до III Надзвичайного Збору, готова її визнати. Тому він, виклавши Шухевичу всі події, з ним пов’язані з часу переходу на чужину, робить висновок: “...необхідно задержати в Краю суверенне кермо революції, а на еміграції задержати її репрезентанта і речника якого завданням було б правильно інформувати світ і добувати поміч”²¹. Такого ж змісту, але стислішим і чіткішим був і лист о. І. Гриньоха “До становищ переданих з Краю”.

Близькими до викладених вище були міркування невідомого і дуже добре поінформованого автора з-за кордону. Він гостро критикує створення псевдореволюційної конспіраційної масової організаційної сітки ОУН за кордоном. На його думку, потреби в ній у демократичних умовах нема ніякої. Тобто, починається боротьба за владу в еміграції, а не за державу²². А таємничість, навпаки, притягує до організації увагу поліції тих держав, де проживали українці. Цей автор пропонував обмежитися партійними середовищами і клубами, вважає, що на еміграції мала б існувати тільки Делегатура ОУН.

Зрештою, члени ЗЧ, які підтримували крайовиків, зібралися в березні 1949 р. на “ширшу нараду” і заманіфестували свою позицію листом, який передали в Україну. У ньому вказувалося, зокрема, що програмові зміни в організації в 1942–1943 рр. – це не тактичний прийом, а результат органічного розвитку нації і доказ того, що “український національно-визвольний рух має передовий і революційний характер”. Наголошувалося, що ОУН перейшла в роки Другої світової війни “з провідницької системи до системи колегіального керівництва і колегіального вирішення справ цілим Проводом”²³.

Автори листа не вважали УНР “суверенним виразником сучасної волі цілого українського народу з тієї причини, що цей твір повстав у **фізичній і ідейно-духовій ізоляції** від визвольних змагань останніх років і сучасних діючих факторів національно-визвольної боротьби на рідних землях [виділення в тексті моє – А. Р.]. До того ж, УНР і її виконавчий орган до тих пір не задекларували свого стосунку до боротьби в Україні керованої УГВР, не пов’язуються з її ідейно програмовим змістом”²⁴. А більшість партій, які входять в УНР, – це суто емігрантські партії, а входження туди ЗЧ ОУН відбулося без відома Проводу ОУН на Батьківщині. Учасники наради були також проти регіональних уній, які би виникали після розвалу ССРСР, – самостійна Україна має вступати до загальноєвропейської унії (союзу).

²⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 133.

²¹ Там само. – Арк. 137.

²² Там само. – Т. 36. – Арк. 270.

²³ Там само. – Спр. 372. – Т. 4. – Арк. 147.

²⁴ Там само.

Виходячи з програмових позицій, учасники “ширших нарад” вважали недоцільним існування за кордоном “псевдоревольюційної і псевдопідпільної сітки Організації, якою стали закордонні Частини ОУН”, бо вони відірвані від ідейно-програмових принципів ОУН в Україні, відірвані від боротьби в ній. До того ж Провід ЗЧ ОУН під керівництвом С. Бандери приймає програмові зміни, що відбулися на Батьківщині як тактичний маневр. Простежується тенденція повернути ОУН на позицію 1940 р. Степан Ленкавський і Степан Бандера вважають зміни в соціальних питаннях ухилом у сторону більшовизму, а Ярослав Стецько відмежовується від демократії. Продовжуються спроби повернути в організацію провідницьку систему. Не друкуються твори з України, коли вони суперечать поглядам головних у ЗЧ людей, зокрема статті П. Полтави “Концепція самостійної України”, О. Горнового “На большевицькому ідеологічному фронті”, У. Кужіль “Науковість діалектичного матеріалізму”. Ігнорується Закордонне Представництво УГВР, а натомість висувається на його місце уряд 1941 р. Такі дії призводять до того, що на організацію “починав дивитись сторонній світ, як на організацію з морально-фашистськими тенденціями”²⁵.

У зв’язку з цим члени надзвичайних нарад (автори листа) просили дозволу оформитися в окрему структуру, коли б не було змоги змінити такий стан у ЗЧ ОУН. Вони ж заявили про недовіру Проводу ЗЧ ОУН і його керівникові С. Бандері. Формування політики ЗЧ ОУН та її керівного складу повинно відбуватися в Україні. Вони також пропонували змінити, по можливості, назву організації. Вкрай важливо не допускати асоціації всього національно-визвольного руху з одним іменем [Бандери – А. Р.], бо це, на думку учасників наради, призводить до спрощення самої боротьби за державність²⁶.

Міркування Степана Бандери з цього приводу можна побачити з листа Романові Шухевичу. Загалом, він відкидає викладені вище аргументи і факти, вказуючи, що опозиція у ЗЧ могла викласти свої докази на I і II Конференціях ЗЧ ОУН (осінню 1947 і влітку 1948 рр.), але не здобула там підтримки. Він називає стан опозиції розкладом²⁷. Також вказує на особисті мотиви одного з діячів у цій справі тощо. Двічі звучать у листі звинувачення діячів опозиції в соціалістичних й укапістських тенденціях²⁸. С. Бандера не надіється на те, що війна між блоками держав принесе визволення Україні, війна створить тільки комплекс сприятливих можливостей “для повного розгортання визвольної революції”²⁹. Він вважав, що “український націоналізм в основу свого світогляду ставить християнську віру в бога, а в основу суспільної етики і моралі – християнство”³⁰. У Краї, між тим, вже відійшли від обов’язкових філософських засад³¹.

²⁵ ГДА СБУ. – Спр. 372. – Т. 4. – Арк. 150.

²⁶ Там само. – Арк. 252.

²⁷ Там само. – Т. 45. – Арк. 185.

²⁸ Там само. – Арк. 193, 206. С. Бандера вказує, що цією дорогою націонал-комуністів пішли вже Паладійчук, Борис Левицький, Турчманович і частина УРДП Майстренка.

²⁹ Там само. – Арк. 225.

³⁰ Там само. – Арк. 248–249.

³¹ Див. Дяків-Горновий О. Яка філософія – ідеалістична чи матеріалістична зобов’язує членів ОУН?; Його жс: Ідея і Чин. Повна збірка творів. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1968. Огляд цього питання див. у моїй монографії: Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х років. – Київ, 1999. – С. 112.

Позиція Проводу ОУН була непрямо задекларована виданим у Мюнхені збірником “Позиції українського визвольного руху” – статті його провідних ідеологів, публіцистів, видані в різний час із програмових питань.

Спочатку Провід ОУН нейтрально віднісся до цих суперечок всередині і між ЗП УГВР і ЗЧ ОУН, щоб не ускладнювати ситуації. Коли ж 1948 р. дійшло до розколу, то Край зреагував гостро, хоч про це Провід повідомив аж в 1950 р. Тому низове членство не приділяло цим подіям особливої уваги³². Із приводу міжусобиць за кордоном Провід ОУН в Україні підготував і вислав низку документів: “Проект...” і “Становище Проводу ОУН на Українських Землях щодо різних спірних або актуальних питань за кордоном”. В останньому документі вказано на відхід ЗЧ від “Постанов III Надзвичайного Збору ОУН” на українських землях. Провід ОУН в Україні вважав, що “становище ЗЧ ОУН у питанні визначення внутрідержавного ладу Української Держави – неправильні... Ми сьогодні вже виразно сказали, що майбутній лад в УССД буде демократичний”³³.

Раніше “Становищ...” з’являється як відповідь на еміграційні негаразди “Звернення воюючої України до всієї української еміграції” (1949), підписане всіма головними посталями визвольного руху. Документ надзвичайно емоційний, по суті, давав погляд з України на роль і місце еміграції в ті й наступні роки з погляду сучасного і майбутнього. Автори “Звернення” нагадували, що Україна бореться, і тому дивляться на еміграцію як на частину цієї боротьби, що має “вселюдське значення”. Саме тому “українська еміграція має бути палким носієм ідей, за здійснення яких бореться український народ”³⁴. Воююча Україна вимагала дієвої єдності від еміграції без поділу на “східняків” і “західняків”, греко-католиків і православних, автокефалістів і соборників. Не повинно бути гризні й партійних роздорів у середовищі еміграції, необхідно піднятися вище своїх вузькопартійних цілей. А були ж там люди, які сумнівалися в існуванні УПА й ОУН у підпіллі. Автори “Звернення” заявляли, що діяльність тих, які в еміграції й далі виступатимуть проти визвольного руху на рідних землях, свідомо обезцінюватимуть його, розглядатиметься як злочин проти українського народу і його боротьби³⁵.

Весною 1950 р. ЗЧ ОУН вислали листи від С. Бандери, Я. Стецька та інших осіб із приводу тих же питань розколу до Проводу ОУН в Україні. Останнього сторони вважали безсумнівним авторитетом і за ним мало бути останнє слово.

Як зреагували на це у Краї можна довідатися з листа О. Дяківа (“Горнового”) “До друзів за кордоном”. “В результаті дворазового обговорення цього несподіваного для Проводу питання в Р. Шухевича, в листуванні членів Проводу, дійшли до висновку в Краї, що це *розлом*, який може довести до повного розколу Організації, штовхнути її по лінії упадку, звести її до ролі дрібної групи...”³⁶. Але розходження між ЗЧ ОУН і “опозицією”, вважав О. Дяків (“Горновий”), не є аж надто великими,

³² Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 1995. – Т. 28: Марія Савчин (“Марічка”). Тисяча доріг (Спогади); [відп. ред. Є. Штендера]. – С. 180, 446.

³³ Документи і проблеми. Бюлетень ЗЧ ОУН. – Мюнхен, 1954. – № 1. – С. 2.

³⁴ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1984. – Т. 10: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга третя: 1949–1952 / [відп. ред. Є. Штендера]. – С. 23.

³⁵ Там само. – С. 28.

³⁶ ГДА СБУ. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 254.

щоб їх не можна було подолати, якби не пристрасті і групові амбіції. Винними вважаємо обидві сторони. Помилки опозиції такі:

“Перше. Завеликі намагання підпорядкувати ОУН УГВРаді.

ОУН входить тільки до складу УГВР, тільки узгіднює з нею свої дії, але підпорядковується тільки Проводові ОУН, до якого належить право рішення про вихід з УГВР.

Друге. Погляд про те, що в еміграційних умовах сітка безпотрібна. В еміграційних умовах сітка мусить бути, як і за всяких інших умов. Очевидно, в формах які для даних умов найкраще підходять. Без окремої, строго дисциплінованої сітки не змогли б виховувати кадрів (а кадри – це все!), забезпечити за собою швидкість та ефективність дій. Міцна, розбудована дисциплінована сітка – це те, що забезпечувало за нами дотепер всі успіхи, про неї мусимо далі дбати.

Інша річ, що справа праці над кадрами на еміграції викликає багато зауважень. Помилки ЗЧ ОУН.

Перше. Завеликі намагання підпорядкувати ОУН УГВРаді і УПАрмію. Ми в Краю строго розмежуємо ці справи, хоч в наших умовах це важко. ЗЧ ОУН цілком недостатньо придержуються цього правила. І, тим самим, цілком оправдано спричинили закиди інших в наших монопартійних тенденціях.

Групи УПА, що прийшли на еміграцію, можуть підпорядковуватися тільки ЗП УГВР. Всі акції від УПА може робити тільки УГВР.

Друге. Приступлення до Національної Ради.

Цим потягненням ЗЧ ОУН допомогли згальванізувати старі політичні твори, внесли новий хаос і ніяк не добились єдності, яка безумовно, потрібна.

Обидві сторони винні в тому, що не потрапили розбудувати УГВР на еміграції, вивести її з початкової стадії, перетворити її у справжнє об’єднання здорових політичних сил еміграції”³⁷.

Також до всіх виключених з організації Проводом ЗЧ ОУН Провід в Україні зберігає повну довіру, а тому не погоджується з дією ЗЧ. Незаконним вважав Провід й усунення голови Головної Ради ОУН [М. Лебедь – А. Р.]. Край вважав за можливе вирішити конфлікт через порозуміння, тому не дозволяв організаційне оформлення ЗЧ ОУН в окрему групу чи як “опозиції”. Коли ж порозумітися не вдається, то Край змушений буде зайняти незалежне становище.

Далі О. Дяків (“Горновий”) розмірковував над розвитком програмових засад руху після III Збору і “Проектом... програмових змін і доповнень”, прийнятим на нараді Проводу в серпні 1949 р. Він відкинув всі закиди з еміграції в соціалізмі, націонал-комунізмі чи неоккомунізмі, нібито присутні у краєвих виданнях, зокрема й критику Д. Донцова, підтвердив рішення Проводу ОУН про зміну назви організації, що відбулося з погодження із членами Проводу на еміграції, та принцип колегіальності у Проводі й нижчих клітинах ОУН³⁸.

У наявному в мене примірнику лист О. Дяківа (“Горнового”) довший, хоч і збігається загалом й буквально з цитованими матеріалами. У цьому примірнику листа автор закликав еміграцію ширити інформацію серед світу про Україну і

³⁷ ГДА СБУ. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 255.

³⁸ Там само. – Арк. 256.

боротьбу, яку вона веде: потрібно покласти край “переходові українців з СУЗ у чужі середовища”, треба, натомість, збудити національну свідомість і розвивати її.

Лист дійшов до адресатів. Він показує, що Провід вважав ЗЧ ОУН своїм крилом, але твердо наполягав на взаємному примиренні сторін конфлікту. Керівництво руху в Україні застановилося більше не допустити розколу в ОУН.

У липні того ж 1950 р. В. Кук у листі до М. Лебеда ще раз ствердив: “Нашим спільним побажанням і вимогою до Вас персонально і всіх керівних членів ОУН є, щоб Ви вжили всього свого авторитету і впливу для того, щоб довести до об’єднання ОУН за кордоном”³⁹.

Керівництво руху обговорювало перспективи революції, ставлення населення до комунізму, війни, тактичні питання. Нарада Проводу ОУН влітку 1949 р. розглянула проблему міжнародних стосунків, ситуації у ССРСР і УССРСР. Докладна розмова відбулася щодо процесу колективізації в Західній Україні. Обговорювали і питання програми ОУН та внутрішньоорганізаційні. Деякі з резолюцій з тих питань поширили в підпіллі у вигляді інструкцій Центрального Проводу ОУН, деякі як постанови.

Резолюція “До міжнародного становища” висвітлювала поглиблення напруження між двома військово-політичними блоками, оформлення одного з них як НАТО. Обидва блоки готуються до війни, але ще не готові до неї⁴⁰. Зазначалося, що небезпека використання комуністами національно-визвольних рухів Азії змушує колонізаторів йти на поступки у справі визволення народів (В’єтнам, Індонезія). На слабкість позиції західних держав у тому, що вони оминають питання визволення поневолених народів, вказувала резолюція. Тому це змушує їх із недовірою ставитися до цілей західних держав. Перемога комуністів у Китаї не дуже посилила ССРСР, бо ця країна слаборозвинена.

Резолюція “До становища в ССРСР” вказувала, що все в цій державі робиться на посилене приготування до війни. Водночас розвивається расистська теорія про вищість російського народу. Боротьба з космополітизмом має на меті віддалити ССРСР від Заходу⁴¹.

Основним тактичним завданням визначалася потреба зосередитися на проблемі “Дажбог” і “Орлик” – робота з молоддю і праця на Сході України. Організація мала забезпечувати морально-політичне домінування на всіх теренах. Бойові дії при цьому повинні були зводитися до необхідного мінімуму. Основним тактичним засобом дії руху Провід вважав конспірацію. Метою пропаганди знову мали стати проблеми консолідації Сходу і Заходу України: “Боротися за зближення між західними і східними українцями, зокрема молоддю, змагати як в друкованій так і в усній пропаганді до ліквідації відчуження, яке ще сьогодні існує між обидвома частинами народу”⁴².

Обговорення тих чи тих проблем у керівних колах підпілля стало нормою. Зокрема це відбувалося на сторінках часопису “Дискусійна трибуна”, що виходив щонайменше з 1948 по 1950 рр., а також у листах членів Проводу. Так, в одному з листів П. Полтави йдеться про діяльність українських політичних сил у випадку

³⁹ ГДА СБУ. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 157.

⁴⁰ Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 405.

⁴¹ Там само. – Арк. 406.

⁴² Там само. – Арк. 408.

війни західних держав із ССРСР і його союзниками. Це був лише гіпотетичний розгляд, бо на війну у близькому часі П. Полтава, як можна зрозуміти з тексту, не сподівався. Основним завданням після відходу більшовиків автор вважав організацію незалежної української влади, до чого треба було готувати широкі маси. Взагалі-то, такий план на випадок нової війни в підпіллі існував (“Оса”), але Полтава вважав його дуже загальним. Він побоювався партійних розколів, які виникнуть в Україні з падінням більшовизму, тому пропонував об’єднати українські самостійницькі партії в одну активну силу, хоча б в Єдиний український визвольний фронт. Він мав би діяти, принаймні, в перші роки незалежності. В основі такого фронту лежала би платформа УГВР⁴³, а отже, він мав функціонувати на засадах:

революційні підпільні й повстанські методи боротьби у ССРСР;

визнання необхідності опиратися всьому визвольному руху на активну організовану боротьбу на українських землях;

визнання демократії як принципу державного устрою;

визнання націоналізації в такій формі, як це викладено у платформі УГВР⁴⁴.

П. Полтава ставив питання і про зміну назви ОУН у зв’язку зі змінами в самій організації. Зокрема пропонував до назви “ОУН” додати “незалежність, соціалізм, демократія”, розкривши ці поняття перед масами. Очевидно, що під соціалізмом він мав на увазі зовсім не соціалізм радянського зразка, а його європейський варіант, що походив із XIX ст., як і української революції 1914–1923 рр. Також можливими назвами він вважав: Організація українських патріотів, Фронт українських патріотів, Рух опору.

У статті “За тип організованої демократії в майбутній незалежній Українській Державі” П. Полтава писав: “Українська незалежна держава повинна бути демократичною парламентською республікою. В такій формі це й повинно бути записано в нашій програмі. Між теперішніми пунктами нашої програми повинен знайтися ще й такий пункт: ОУН бореться за знищення більшовицької однопартійної диктатури, за побудову внутрідержавного устрою у незалежній Українській державі на принципах парламентської демократії; за українську демократичну парламентарну республіку, в якій верховна влада належатиме справді всьому українському народові – єдиному суверенові Української Держави, а не тільки жменці верховодів однієї упривілейованої партії вроді сьгоднішніх большевицьких вельмож. В пункті, де перераховуються різні демократичні обличчя, повинна бути зафіксована і свобода політичних партій”⁴⁵.

Певні уявлення про зміст ідейно-політичних шукань керівництва руху дають масові матеріали пропаганди ОУН. Розглянемо деякі вишкільні дискусійні матеріали з політичної думки і практики того часу. Із вишкільного матеріалу довідуємося про розуміння гасла УССД: “Ідея Української Соборної Держави означає, що виключним господарем у власній державі є український народ... держава буде мати український характер не лише за формою (як УССРСР), але й за змістом”⁴⁶. Це означає, продовжував автор, не порушення прав національних меншин – вони мали би пристосовувати їх до інтересів нашого народу, а не навпаки.

⁴³ ГДА СБУ. – Т. 11. – Арк. 874–875.

⁴⁴ Там само. – Арк. 875–876.

⁴⁵ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН ... – С. 203.

⁴⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 10. – Арк. 156 [переклад із російської – А. Р.].

У підпіллі обговорювали й ідею безкласового суспільства, з критикою марксизму – в розвиток положень III Надзвичайного Збору – в умовах вільної, демократичної України, де не буде експлуатації і капіталізму. Ці ідеї майбутнього одержали назву “*господарська демократія*”. Більшовики ліквідували певні класи, але породили клас більшовицьких вельмож. Безкласового суспільства можна досягти через витіснення капіталізму й експлуатації на основі демократії, вважав один з авторів, хоч окремі соціальні середовища збережуться, й певна нерівність, зумовлена органічною нерівністю людей, також збережеться⁴⁷.

Інший автор, “І-в-нко”, розмірковуючи про соборність України, вказує, що успіх визвольної боротьби залежить насамперед від того, як Східні Українські землі (СУЗ) долучаться до неї. Як і Д. Маївський, він відмічає такі риси українців цих земель, як почуття меншовартості та схилення перед російською зверхністю. Саме тому східному українцеві не вистачає тепер *політичної національної свідомості*, є лише елементарна національна⁴⁸. Пропаганда має ґрунтуватися на історичних традиціях, виходячи із сучасного стану українських сил. Але населення Великої України бачить корінь зла в більшовицькому експлуаторському режимі, а не в російському імперіалізмі як національному і соціальному противнику, вважав “І-в-нко”. Крім того, цим людям бракує позитивної програми. Можна тактично критикувати більшовизм і як злісну пародію на соціалізм. Посилення радянізації та русифікації позначилося на міркуваннях цього автора. Він вказує, що умови життя російського населення кращі, бо росіяни як представники колоніальної адміністрації присутні у всьому ССРСР, в усіх найважливіших сферах життя й управління: партії, армії, серед спеціалістів⁴⁹. Уважний читач може співставити його висловлювання з міркуваннями Й. Позичанюка, В. Рамзенка, О. Дяківа – це дещо інший погляд на проблему народів метрополії і колонізовуваних теренів України.

У червні 1950 р. відбулася Конференція ОУН. На ній було прийнято і затверджено текст Програми ОУН з уточненнями і доповненнями в напрямі III Надзвичайного Збору ОУН. Головою Проводу ОУН в Україні був обраний Василь Кук, наступного місяця його УГВР затвердила головним командиром УПА з присвоєнням звання полковника. Його почали іменувати головою Генерального Секретаріату УГВР. До її складу були кооптовані П. Кравчук, організаційний референт Проводу, а також О. Дяків (“Горновий”), П. Федун (“Полтава”), В. Галаса (“Орлан”).

Доповнення Програми стосувалися передовсім державного устрою: у Вступі, в 6–7-му абзаці, наголошувалося на демократичності майбутньої Української держави, в 7-му абзаці зазначалося: “В лавах ОУН борються українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів, за Українську Самостійну Соборну Державу – за національне і соціальне визволення, за демократичний державний порядок та справедливий соціальний лад”. Далі наголошувалося на знищенні колгоспної системи, водночас діячі ОУН виступали “проти повороту до поміщицько-капіталістичної системи”, земля мала бути передана безплатно селянам, які самі виберуть форми господарювання, зокрема й у вигляді спілок, заборонена торгівля і спекуляція землею, всі підземні багатства, ліси і води мали бути національно-державною

⁴⁷ ГДА СБУ. – Арк. 184–186.

⁴⁸ Там само. – Арк. 20.

⁴⁹ Там само. – Арк. 98–100.

або громадянською власністю. Окремим пунктом йшла вимога: "...за свободу політичних і громадянських організацій"⁵⁰.

Обґрунтовуючи необхідність боротьби в цих важких умовах, П. Полтава писав, що "визволення поневоленого народу майже завжди залежить тільки від того, що цей народ здобуде на власних землях, на своїй батьківщині, а не в еміграції"⁵¹. Розвиваючи ідеї М. Сціборського про державний капіталізм в Європі, О. Дяків ("Горновий") визначив новий правлячий клас у ССРСР – більшовицька партія, який утворився "не на основі приватної власності на знаряддя виробництва, а на ґрунті необмеженої політичної влади однієї партії"⁵².

Оскільки між ЗЧ ОУН і "Демократичною опозицією" (офіційна самоназва опозиційного крила ЗЧ) до згоди не дійшло, то в липні 1950 р. з України було вислано новий офіційний документ "Ставлення Проводу ОУН на українських землях до різних спірних питань за кордоном"⁵³. Його підписали В. Кук ("Ю. Леміш"), П. Федун ("Полтава"), Р. Кравчук ("Максим"), О. Дяків ("Горновий"). Лист повторював ідеї, що так чи так висвітлювали підпільні видання, зокрема лист О. Дяківа "До друзів..."⁵⁴.

П. Полтава продовжив дискусію з Д. Донцовим. Він, зокрема, зауважив, що "український визвольний рух невільно зв'язувати з марксизмом чи націонал-комунізмом, бо ми рішуче відкидаємо марксистську ідеологію як цілісність, погоджуючись в основному, з Марксом тільки в критиці капіталізму"⁵⁵. П. Полтава підготував телеграму у США через ЗП УГВР про умови політичної взаємодії і підтримки. Останню розуміли так: США у своїй східноєвропейській політиці мають виходити з визнання відродження незалежної й об'єднаної Української держави як важливої умови знищення російського імперіалізму та побудови в Європі міцного і справедливого миру. Це проголошення-підтримка має реалізуватися у випадку війни між ССРСР і США. А поки США має надавати всіляку допомогу українському визвольному руху. На цих умовах УГВР готова до співпраці зі США проти більшовизму⁵⁶.

Василь Охримович, прибувши у Край (травень 1951 р.), поінформував членів Проводу про суть конфлікту між ЗП УГВР і ЗЧ ОУН. Провід схилився до підтримки опозиції. Але остаточне рішення цього питання все ж відклали на весну–літо 1952 р. Та вже у вересні 1951 р. члени Проводу видали В. Охримовичу мандат на те, щоби ЗП УГВР і далі продовжував свою роботу в попередньому напрямі. Про це він мав повідомити ЗП телеграмою⁵⁷. В. Кук попросив його написати критику

⁵⁰ ГДА СБУ. – Спр. 376. – Т. 4. – Арк. 123.

⁵¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 10. – С. 104.

⁵² Дяків-Горновий О. Ідея і Чин. Повна збірка творів. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: Т-во колишніх вояків УПА, 1968. – С. 194.

⁵³ Український самостійник. – 1954. – Ч. 13.

⁵⁴ Основні положення цього листа викладені в праці: Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУН і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. – Нью-Йорк; Торонто, 1962. Книга передрукована у Львові в 1991 р.

⁵⁵ Кричевський Р. Організація Українських Націоналістів в Україні – Організація Українських Націоналістів закордоном і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. Репринтне видання. – Львів, 1991. – С. 67–68. Цей лист був відповіддю насамперед, на лист Івана Майстренка до Проводу ОУН.

⁵⁶ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 149912. – Т. 2. – С. 246. (Зі слів В. Охримовича на допиті).

⁵⁷ Там само. – Спр. 445. – Т. 2. – Арк. 165.

на книгу Д. Донцова “Ідеологія націоналізму” й показати, що ЗЧ ОУН притримуються позицій націоналізму, розвинутих Донцовим у тій книзі, але вони зараз зовсім непридатні для ОУН⁵⁸. Ймовірно, це прохання пролунало в жовтні 1951 р. Зрештою, ці ідейні розходження можна було би вирішити за допомогою діалогу когось із чільних діячів Проводу з членами ЗЧ ОУН, які мали зустрітися за кордоном, свідчив пізніше В. Охримович. Але до цього, як відомо, не дійшло... Тож і сам В. Кук у наступні два роки зневірився у можливості примирення у ЗЧ ОУН і 1953 р. писав, що фактично ОУН в Україні та ЗЧ ОУН – це дві різні політичні організації, які подають і захищають різні ідейно-політичні позиції⁵⁹.

Отже, можемо ствердити, що керівництво визвольного руху в Україні послідовно дотримувалося і розвивало ідеї III Надзвичайного Збору. Всі наступні доповнення Програми ОУН відбувалися саме в цьому напрямі. Україна мала постати як самостійна соборна держава з демократичним та справедливим суспільним ладом. Публіцисти збройного підпілля стояли також в обороні української історії і культури у критичний для неї час, ведучи заочну дискусію з речниками імперської парадигми в цьому питанні. Дискусії з питань ідеології та політики в середовищі ОУН призвела до появи двох ліній у ЗЧ ОУН і, зрештою, двох ОУН за кордоном. Чи ж розкол був неминучим? Враховуючи абсолютно різні умови боротьби (коли одна частина членів ОУН була у Краї, а інша – в еміграції), що ускладнював початок “холодної війни”, такий розвиток подій видається більш ніж ймовірним.

Anatolii Rusnachenko. Ideological discussions in the late 1940s and early 1950s in the Ukrainian liberation movement and their consequences

The article analyses ideological discussions in the leadership of Ukrainian liberation movement in the late 1940s and early 1950s both in Ukraine and in the emigration. These debates covered a wide range of issues, including perspectives of world order development, future social order in Ukraine, opposition to the imperial paradigms imposed on Ukrainian culture and role of the OUN in this processes. It is argued that these discussions revealed the democratic principles of the movement.

Key words: ideology, the OUN, the OUN-abroad, discussion, “democratic opposition”, split, Ukraine, emigration.

Анатолій Русначенко. Ідеологічні дискусії кінця 1940 – початку 1950-х років в середі українського визвольного руху та їх результати

Проаналізовані ідеологічні дискусії, які мали місце середі керівництва українського визвольного руху в кінці 1940-х-початку 1950-х років в Україні та в еміграції: о перспективах розвитку мирового порядку, об общественном строе в независимой Украине, о оппонирование имперским парадигмам набрасываемым украинской культуре, о роли и месте ОУН в этих процессах. Дискусія показала приверженность движения демократическим принципам.

Ключевые слова: идеология ОУН, дискусія, Заграничные Части ОУН, “демократическая оппозиция”, Украина, эмиграция.

⁵⁸ ГДА СБУ. – Арк. 66.

⁵⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2011. – Т. 16: Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944–1954 рр. – С. 309.